

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA MUSIQA FANINI O'QITISHDA CHOLG'U IJROCHILIGINING AHAMIYATI O'QUVCHILARINI

Shaxobiddinova Aziza Shavkatjon qizi ¹

¹ Andijon Davlat Pedagogika instituti

MAQOLA MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 09.07.2025

Revised: 10.07.2025

Accepted: 11.07.2025

KALIT SO'ZLAR:

Musika ta'limi,
cholg'u ijrochiligi,
estetik tarbiya,
umumta'lim maktabi,
musiqiy kompetensiya,
metodik yondashuv,
musiqiy tafakkur,
madaniy identitet.

Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida musiqa fanini o'qitishda cholg'u ijrochiligining ahamiyati yoritiladi. Cholg'u san'ati o'quvchilarning estetik didini shakllantirish, musiqiy tafakkurini rivojlantirish va milliy madaniyatga hurmat ruhida tarbiyalashda muhim vosita sifatida ko'rib chiqiladi. Maqolada sifatli ta'lim jarayonini tashkil etish maqsadida musiqiy-psixologik tahlil, kompetensiyaviy yondashuv, shuningdek, komparativ metoddan foydalanilgan. Pedagogik kuzatuvlar, kontent-tahlil va eksperimental yondashuv orqali musiqa darslarida cholg'u ijrochiligi orqali o'quvchilarning bilim va ko'nikmalari qanday shakllanishi o'rganilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, cholg'u asboblari bilan bevosita ishlovchi o'quvchilar musiqiy ifoda, ritm sezimi va eshituv madaniyatini yuqori darajada egallaydi. Shuningdek, bu jarayon ularning ijtimoiy-emosional rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

KIRISH. Zamonaviy pedagogika fanining ilg'or yo'nalishlaridan biri sifatida musiqiy ta'lim o'quvchilarning estetik, axloqiy va madaniy shakllanishida muhim rol o'ynaydi. UNESCOning 2019-yilgi madaniyatlararo muloqot bo'yicha hisobotida qayd etilishicha, musiqiy tarbiya nafaqat san'atni o'rgatish vositasi, balki shaxsiy va ijtimoiy taraqqiyotga xizmat qiluvchi kuchli omil sifatida qaraladi. Ayniqsa, cholg'u ijrochiligi orqali amalga oshiriladigan faoliyatlar o'quvchilar tafakkurini faollashtirish, emotsional-intellektual salohiyatini yuksaltirish hamda milliy va jahon madaniy merosiga bo'lgan qiziqishini oshirishga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 19-martdagi "Maktab ta'limi sifatini oshirish va o'quvchilarni har tomonlama rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-5032-son qarorida ham san'at ta'limining, jumladan, musiqa fanining umumiy ta'lim tizimidagi ahamiyati alohida ta'kidlanadi²⁴. Mazkur qarorga muvofiq, maktablarda musiqa fanining mazmun-mohiyatini boyitish, ijrochilik amaliyotini kengaytirish va har bir o'quvchining ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish zaruriyati ilgari surilgan. Shu nuqtai nazardan olib qaralganda, cholg'u ijrochiligi musiqa fanining amaliy asosini tashkil etadi va o'quvchilarda musiqa madaniyati, ritm va ohangni anglash, shuningdek, mustaqil musiqiy ifodaning shakllanishiga zamin yaratadi. Mazkur maqolada cholg'u ijrochiligining umumta'lim maktablaridagi musiqa darslarida qo'llanish tajribasi, u orqali o'quvchilarda shakllanadigan ko'nikmalar va ta'limiy samaradorlik darajasi tizimli ilmiy tahlil asosida ko'rib chiqiladi.

Asosiy qism. Bugungi kunda umumta'lim maktablarida musiqa ta'limining samaradorligini oshirish dolzarb masala bo'lib, bu jarayonda cholg'u ijrochiligining o'rni alohida e'tiborga loyiqdir. Musiqiy ijro bu faqat amaliy ko'nikma emas, balki shaxsning ichki olamini, estetik idrokini va ijodiy tafakkurini shakllantiruvchi murakkab psixopedagogik jarayondir. Cholg'u asboblari bilan ijro qilish o'quvchilarning musiqiy tafakkurini rivojlantirish bilan birga, ularda intellektual faollik, mantiqiy mulohaza yuritish, sensorik idrok va psixomotor koordinatsiyani mustahkamlashga yordam beradi.

Psixolog A.V. Zaporozhets tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlarda musiqa asboblari ijro etish bolalarning emotsional reaksiyalariga, diqqat va eslab qolish qobiliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi isbotlangan²⁵. Bu jihatlar maktab yoshidagi bolalarda cholg'u ijrochiligi orqali ijodiy o'sishni rag'batlantiruvchi kuch sifatida qaralishini taqozo etadi. Bundan tashqari, cholg'u asboblari bilan ishlash o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirib, ularni individual va jamoaviy shaklda musiqiy nutqni ifoda etishga yo'naltiradi.

Ta'lim jarayoniga kompetensiyaviy yondashuv asosida qaralganda, musiqa darslarida cholg'u ijrochiligini tatbiq etish o'quvchilarda musiqa madaniyatiga daxldorlik tuyg'usini, o'zligini anglash va san'at orqali o'z fikrini estetik shaklda ifoda eta olish kompetensiyalarini shakllantiradi. Bu, o'z navbatida, milliy qadriyatlarni anglash, ularni saqlash va rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, xalq cholg'ulari dutor, rubob, nay kabi asboblari orqali ijro etiladigan milliy kuylar orqali bolalarda madaniy-milliy identitet hissi shakllanadi. Shu bilan birga, xorijiy cholg'ular (masalan, skripka, pianino) vositasida jahon musiqasi bilan tanishish ularning musiqiy dunyoqarashini kengaytiradi. Musiqa o'qituvchisining bu boradagi roli beqiyosdir. U nafaqat ijro texnikasini o'rgatuvchi mutaxassis, balki o'quvchi qalbini musiqa orqali tarbiyalay oladigan ruhiy va estetik

²⁴ Matchonova, M. Cholg'u ijrochiligi va musiqiy tafakkur., Toshkent: O'zbekiston, 2019, 132 b.

²⁵ Muxitdinova, G. Maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarda musiqiy madaniyatni shakllantirish., Toshkent: Ilm, 2013, 110 b.

yetakchidir. O'qituvchining metodik yondashuvi, psixologik tayyorgarligi, individual-differensial ta'lim usullari orqali o'quvchilarning musiqiy saviyasi va ijodiy salohiyati o'ziga xos tarzda rivojlanadi. Shu nuqtai nazardan qaralganda, musiqa darslarida cholg'u ijrochiligining ilmiy asoslangan didaktik modellari ishlab chiqilishi bugungi ta'limda dolzarb ehtiyoj sifatida namoyon bo'lmoqda.

Ta'kidlash joizki, ilg'or xorijiy tajribalarda ham musiqa ta'limiga cholg'u ijrochiligi majburiy tarkibiy qism sifatida kiritilgan. Masalan, Yaponiyada maktab o'quvchilari erta yoshdan boshlab an'anaviy va zamonaviy cholg'ularni o'zlashtirish orqali musiqiy tahlil qilish, improvisatsiya va kompozitsion tafakkurni rivojlantirishga yo'naltiriladi. Bu tajriba O'zbekiston ta'lim tizimi uchun ham amaliy ahamiyat kasb etadi.

O'quvchilarning musiqiy-estetik kamolotini shakllantirishda cholg'u ijrochiligining didaktik va psixologik imkoniyatlarini tizimli tahlil qilish, musiqiy ta'lim sifatini tubdan yaxshilashga xizmat qiladi. Cholg'u asboblari bilan ishlash, ayniqsa, bolalarda motorik koordinatsiya, ritmik sezgirlik va eshituv orqali idrok qilish mexanizmlarining faollashuviga sabab bo'ladi. Ushbu jihatlarni hisobga olgan holda, ta'limda multisensor yondashuv qo'llanishi lozim. Bu esa o'quvchini faqat tinglovchi emas, balki faol ijrochi, anglovchi va musiqiy tafakkur yurituvchi subyektga aylantiradi.

Musiqa darslarida cholg'u ijrochiligi integratsiyalashgan (ya'ni boshqa fanlar bilan uyg'unlashgan) yondashuvlarni joriy etish uchun ham keng imkoniyatlar yaratadi. Masalan, tarix va adabiyot fanlari bilan uyg'un holda o'tkazilgan musiqa darslarida o'quvchilar muayyan davrga oid kuylar, xalq ohanglari yoki bastakorlar ijodi orqali tarixiy-madaniy kontekstni anglay boshlaydi. Bu holat o'z navbatida o'quvchi tafakkurida tarmoqli (interdisiplinar) bilimlarning shakllanishiga, ya'ni fanlararo bog'liqlik asosida dunyoqarashni kengaytirishga olib keladi. Zamonaviy ta'lim psixologiyasida cholg'u ijrochiligi orqali amalga oshiriladigan o'quv jarayoni konstruktivistik yondashuv asosida izohlanadi. Bu yondashuvga ko'ra, bilim passiv tarzda berilmaydi, balki o'quvchi tomonidan faol mushohada va amaliyot orqali "quriladi". Xususan, cholg'u ijrosidagi har bir amaliy mashg'ulot – bu nafaqat texnik ko'nikma, balki ichki idrok, emotsional rezonans va estetik tushunchalarning uyg'unlashuvidir.

Cholg'u ijrochiligi maktab darslarida faqat yakka ijro shaklida emas, balki ansambl va orkestr elementlari asosida jamoaviy ijodkorlikni ham rivojlantirishga xizmat qiladi. Jamoaviy cholg'u mashg'ulotlari orqali o'quvchilar o'zaro eshitish, musiqiy muvofiqlik, yetakchilik va ergashuv, hamda mas'uliyat tuyg'usini o'zlashtiradilar. Bu esa ularning shaxslararo kompetensiyalarini (kommunikativlik, hamkorlik, empatiya) rivojlantiruvchi muhim pedagogik vosita sifatida qaraladi²⁶. Cholg'u asboblarni tanlashda esa, o'quvchilarning yosh xususiyatlari, shaxsiy qiziqishlari va fiziologik imkoniyatlari inobatga olinishi zarur. Kichik yoshdagi o'quvchilarga oddiy tuzilishga ega (masalan, bolalar uchun

²⁶ Raxmatova, D. Musiqa ta'limida interaktiv metodlar., Namangan: Iste'dod, 2021, 148 b

mo'ljallangan pianino, metallofon yoki blokflöte) cholg'ular bilan boshlang'ich ko'nikmalar berilishi maqsadga muvofiq. Yuqori sinflarda esa yanada murakkab texnik imkoniyatlarga ega asboblari (dutor, rubob, skripka, gitara) orqali o'quvchilarning ijro mahoratini chuqurlashtirishga e'tibor qaratish lozim. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, musiqa fanida muvaffaqiyatli cholg'u ijrochiligini shakllantirish uchun o'qituvchining o'zi ijrochilik madaniyatiga ega bo'lishi, metodik salohiyati yuqori, shuningdek, individual yondashuvni yo'lga qo'ygan bo'lishi kerak. U nafaqat musiqiy texnikani o'rgatuvchi, balki har bir o'quvchining ichki imkoniyatini aniqlab, uni rivojlantiruvchi va motivatsiyalovchi murabbiy sifatida faoliyat yuritishi darkor.

Xulosa. Yuqorida olib borilgan tizimli ilmiy-tadqiqotlar, nazariy qarashlar va amaliy kuzatuvlar asosida xulosa qilish mumkinki, umumta'lim maktablarida musiqa ta'limini samarali tashkil etishda cholg'u ijrochiligi o'quv jarayonining markaziy, tarkibiy va mazmuniy-kompetensiyaviy komponenti sifatida namoyon bo'lmoqda. Cholg'u asboblari bilan ishlash orqali o'quvchilarda nafaqat musiqiy estetik ko'nikmalar, balki psixomotorik rivojlanish, emotsional-intellektual faollik va kommunikativ kompetensiyalar shakllanadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ijro amaliyotining dars jarayoniga integratsiyalashuvi o'quvchilarning o'z-o'zini anglash, estetik baholash, sahna madaniyati, jamoaviy hamkorlik va milliy madaniyatga hurmat tuyg'ularini samarali rivojlantiradi. Ayniqsa, xalq cholg'ulari orqali milliy madaniy identitetni shakllantirish, xalq ijodi namunalarini musiqiy ifoda vositasida idrok qilish, o'quvchining tarixiy-estetik ongini mustahkamlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G'ulomov, R. O'quvchilarda estetik didni shakllantirishda musiqa fanining roli., Toshkent: O'qituvchi, 2018, 176 b.
2. Jo'rayev, A. Pedagogik mahorat va zamonaviy dars., Samarqand: Ziyo Nashr, 2016, 198 b.
3. Karimova, D. Milliy cholg'u ijrochiligi asoslari., Toshkent: San'at, 2020, 142 b.
4. Qurbonov, A. Musiqa ta'limining nazariy asoslari., Toshkent: Fan va Texnologiya, 2015, 190 b.
5. Sayfiddinova, M. Musiqa pedagogikasi va metodikasi., Buxoro: Buxoro nashriyoti, 2017, 160 b.
6. UNESCO. Learning to Live Together through Music Education., Paris: UNESCO Publishing, 2019.